

اشاره:

یکی از نهادهای زیرمجموعه سازمان کنفرانس اسلامی، بانک توسعه اسلامی است که از آغاز فعالیت تاکنون، پروژه‌های بسیار سرمایه‌گذاری، تجاری و کمک‌های فنی را برای رشد مبادلات تجاری و اقتصادی کشورهای عضو به اجرا درآورده است.

فعالیت بانک توسعه اسلامی درارایه کمک‌های مالی و نیز اعطای وام به اعضاء در سال‌های اخیر چشمگیر بوده است و می‌تواند با کسب حمایت‌های مالی بیشتر از اعضاء ثروتمند سازمان کنفرانس اسلامی، حوزه فعالیت مالی، تجاری و اقتصادی خود را توسعه بخشد.

با این وجود، سند نهایی گفت‌وگوهای دور اروگونه به ویژه در بخش خدمات مالی و بانکی، می‌تواند بر فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی تا حدودی اثر گذارد. شناخت تأثیرات مختلف این توافق بین‌المللی و بهره‌گیری از موارد خاص آن برای شکوفایی بیشتر فعالیت بانک توسعه اسلامی الزامی است. نتیجه این امر می‌تواند در اخذ تسهیلات اعتباری کشورهای مسلمان از بانک توسعه اسلامی و نیاز مالی کمتر این کشورها به نظام بانکداری غرب، مثمرتر واقع شود.

در این گزارش، با بررسی فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی، به تجزیه و تحلیل اثرات سند نهایی گفت‌وگوهای دور اروگونه بر فعالیت‌های آتی بانک توسعه اسلامی می‌پردازیم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

دورنمای فعالیت بانک توسعه اسلامی در شرایط نوین اقتصادی جهان

نگاهی به تشکیل و فعالیت بانک توسعه اسلامی

بانک توسعه اسلامی از نهادهای وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی است که در سال ۱۹۷۵ با عضویت ۲۳ کشور اسلامی در آن تشکیل شد و آغاز به کار کرد.

فکر تأسیس بانک در نخستین بار در اجلاس دوم وزرای خارجه سازمان کنفرانس اسلامی در سال ۱۹۷۲ مطرح شد.

حمایت از رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، مشارکت در تأمین هزینه پروژه‌های تولیدی و اعطای کمک‌های مالی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورهای عضو، از اهداف و وظایف بانک

طرح‌های تأمین مالی تجاری بانک توسعه اسلامی

الف) عملیات تأمین مالی تجاری (واردات)

این عملیات که در سال ۱۹۷۷ وارد برنامه بانک شد، طبق تعالیم دین مبین اسلام، صورت می‌گیرد، زیرا شامل خرید کالا به وسیله بانک و سپس فروش آن به موسسه / کشور ذی‌نفع همراه با افزایش بها به جای سود است و قیمت آن پس از مدت مقرر پرداخت می‌شود.

هیچ‌گونه محدودیتی در مورد انواع کالاهایی که می‌توانند در چارچوب این طرح تأمین مالی شوند، وجود ندارد، جز اینکه کالاهای مزبور باید ماهیت توسعه‌ای داشته باشند (مثلاً سیمان، مصالح ساختمانی، نفت خام، نفت سیاه، کود شیمیایی، کالاهای صنعتی واسطه‌ای، مواد اولیه صنعتی، محصولات کفنی، محصولات پالایش شده نفت).

واردات از کشورهای عضو بانک به شدت تشویق می‌شود، گرچه در اکثر موارد خریده‌ها از طریق مناقصه‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد، اما کشورهای عرضه‌کننده عضو، حق تقدم دارند. به‌علاوه واردات از کشورهای غیرعضو مشمول یک درصد افزایش بهای بیشتر خواهد بود.

بسته به نوع کالا و نیز کشور صادرکننده، دوره بازپرداخت در قالب این طرح ۹ ماه تا ۲ سال خواهد بود. به‌طور معمول، برای دوره بازپرداخت یک سال و بیشتر، فرصت برای واردات از کشورهای عضو در قیاس با واردات از کشورهای غیرعضو منظور می‌شود.

ب) در عملیات تأمین مالی تجاری واردات، بانک خرید کالا را انجام می‌دهد و سپس با مقداری سود به کشور یا شرکت متقاضی می‌فروشد. دوره بازپرداخت در قالب این طرح، ۹ ماه تا ۲ سال می‌باشد.

در حال حاضر افزایش بها در قالب طرح مزبور برای واردات از کشورهای عضو و غیرعضو به ترتیب ۶/۵ و ۷/۵ درصد است. استفاده‌کنندگانی که بازپرداخت وجوه دریافتی را در تاریخ مقرر یا قبل از این تاریخ به اتمام رسانند، از ۱۵ درصد تخفیف در افزایش بها برخوردار خواهند شد. تا تاریخ مه ۱۹۹۵ پرداخت تسهیلات در قالب این طرح به میزان ۸۸۲۶ میلیون دلار به تصویب بانک رسید.

ج) بانک توسعه اسلامی ضمن مشارکت در طرح‌های تجاری و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو، به پناهندگان و آسیب‌دیدگان از حوادث طبیعی نیز کمک می‌کند و تاکنون ۴۴۶ میلیون دلار در این زمینه هزینه کرده است.

این بانک کار خود را با سرمایه‌اسمی ۲ میلیارد دینار اسلامی (هر دینار اسلامی معادل ۱/۳ دلار آمریکا) آغاز کرد. در ششمین اجلاس سران کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، سرمایه بانک به ۶ میلیارد دینار اسلامی افزایش پیدا کرد. نهادهای بانک توسعه اسلامی، شورای هیأت عامل، شورای مدیران اجرایی و رییس بانک می‌باشند. مقر بانک در جده است.

در حال حاضر تمام کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در این بانک عضویت دارند. جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۶۸ به عضویت بانک درآمد. سهم‌الشرکه ایران در بانک ۱۷۷/۵ میلیون دینار اسلامی است. در همین حال، ایران نیز از تسهیلات مالی بانک تاکنون استفاده کرده است.

بر اساس اساسنامه بانک، هدف از تأسیس آن، توسعه، رفاه اجتماعی ملت‌های مسلمان و حمایت از سیاست‌های توسعه اقتصادی کشورهای اسلامی است.

این بانک برای گسترش دامنه‌های فعالیت خود، علاوه بر مقر دائمی در جده، سه دفتر منطقه‌ای در مراکش، مالزی و قزاقستان دایر کرده است.

بر پایه آمارهای بانک توسعه اسلامی، دارایی‌های آن در تابستان ۷۶ معادل ۵/۸ میلیارد دلار اعلام شد.

یکی از سیاست‌های بانک توسعه اسلامی، کمک به آن گروه از کشورهای عضو می‌باشد که از نظر رشد اقتصادی، در سطحی پایین‌تر از دیگر اعضا قرار دارند. در حال حاضر ۲۱ کشور عضو بانک در این گروه قرار می‌گیرند.

بانک توسعه اسلامی علاوه بر فعالیت‌های خود در برنامه‌های تأمین مالی، به پناهندگان و آسیب‌دیدگان از حوادث طبیعی نیز کمک می‌کند و تاکنون ۴۴۶ میلیون دلار در این بخش هزینه کرده است.

بیش از ۲۰ درصد صادرات کشور استفاده‌کننده را به قیمت فوب طی سه سال قبل از تاریخ تأمین مالی تشکیل دهد. رکن اداره‌کننده طرح در اعمال این مقرر می‌تواند انعطاف‌هایی داشته باشد. افزون بر این، در نظر است که در مرحله بعد، حتی کالاهایی که در دست ساخت هستند، تأمین مالی گردند (تأمین مالی قبل از حمل).

در یک عملیات خاص، این طرح ارزش صادرات را به‌طور کامل پوشش نمی‌دهد. در حال حاضر این پوشش محدود به ۸۰ درصد قیمت فوب کالاهای صادراتی است. البته می‌توان این مابه‌التفاوت را در چارچوب دیگر طرح‌های تأمین مالی تجاری بانک، مانند پرتفوی بانک اسلامی پوشش داد. تا مه ۱۹۹۵ بانک توسعه اسلامی عملیاتی به ارزش ۲۹۲/۳۲ میلیون دلار را در قالب طرح مزبور تصویب کرد.

ج) پرتفوی بانک اسلامی

پرتفوی بانک اسلامی، صندوقی مستقل است که به وسیله بانک توسعه اسلامی و ۲۱ بانک تجاری اسلامی در ۱۹۸۷ تأسیس شد. مدیریت این صندوق به عهده بانک است. هدف از تشکیل صندوق این است که نیازهای مالی تجاری (اعم از واردات و صادرات) بخش خصوصی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی مرتفع شود، اما در عین حال درخواست‌های دولت‌ها و مؤسسات عمومی برای تأمین مالی مورد توجه قرار می‌گیرد. به علاوه پرتفوی بانک توسعه اسلامی برای بخش صنعت از طریق عملیات فروش اقساطی یا در قالب اجاره، امکانات مالی مدت‌دار فراهم می‌آورد. طی سال‌های اخیر، پرتفوی در قالب تأمین مالی مشارکتی - هم برای تجارت و هم برای اجاره - فعال بوده است.

○ در قالب پرتفوی بانک توسعه اسلامی، کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی با حداکثر مدت بازپرداخت از ۱۸ ماه تا ۷ سال مورد مبادله قرار می‌گیرند.

ویژگی اصل این پرتفوی، انعطاف‌پذیری آن در خصوص میزان تأمین مالی، سررسید، بازده، تضمین‌ها، تشریفات درخواست و زمان لازم برای تصویب درخواست است. پول مورد استفاده در صندوق، دلار است و درخواست تأمین مالی از طریق یکی از بانک‌های مشارکت‌کننده، به‌طور مستقیم

ب) طرح تأمین مالی بلندمدت تجاری

این طرح در ۱۹۸۷ به فعالیت‌های بانک افزوده شد و مکمل عملیات تأمین مالی تجاری واردات می‌باشد. طرح مزبور به عنوان تسهیلی دیگر برای ارتقای سطح تجارت میان کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در نظر گرفته شده است. هدف از آن تشویق صادرات کالاهای غیرسنتی و کالاهای سرمایه‌ای کشورهای عضو شرکت‌کننده در این طرح است.

در قیاس با طرح تأمین مالی تجاری واردات، در این طرح مدت تأمین مالی طولانی‌تر است و به ۶ ماه تا ۵ سال می‌رسد. در حال حاضر افزایش بها، ۶/۵ درصد برای دوره بازپرداخت تا ۲۴ ماه و بیش از ۲۴ ماه است. همانند طرح قبلی، در این طرح نیز در صورت بازپرداخت به‌موقع یا پیش از موقع وجود دریافتی، استفاده‌کنندگان از تخفیفی معادل ۱۵ درصد برخوردار خواهند شد.

در چارچوب این طرح، کالا به‌صورت نقد از صادرکننده خریداری و با احتساب افزایش بها به صورت پرداخت معوق به واردکننده فروخته می‌شود. واردکننده و صادرکننده هر دو باید از کشورهای عضو بانک باشند، اما عضویت صادرکننده در این طرح همچنین ضرورت دارد.

○ هدف از طرح تأمین مالی بلندمدت تجاری، تشویق صادرات کالاهای غیرسنتی و سرمایه‌ای است. در این طرح، دوره بازپرداخت ۶ ماه تا ۵ سال و نرخ سود ۶/۵ درصد است.

همه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی می‌توانند به عضویت این طرح درآیند. در حال حاضر تعداد ۲۲ کشور در طرح مورد بحث مشارکت دارند که همگی عضو بانک هستند. هر کشور برای عضویت باید حداقل ۱/۵ میلیون دینار اسلامی بپردازد. کل کمک اعضا از آن بابت اکنون ۱۵۹ میلیون دینار اسلامی است. به علاوه بانک ۵۰ میلیون دینار اسلامی را برای طرح مزبور تخصیص داده است. طرح مورد بحث بودجه و منابع خاص خود را دارد که با نظارت بانک عمل می‌شود. رکن اداره‌کننده این طرح، هیأت‌مدیره اجرایی بانک است.

اصولاً کالاهای واجد شرایط برای تأمین مالی شامل آن دسته از صادرات غیرسنتی می‌گردد که آماده حمل به یک کشور عضو سازمان کنفرانس اسلامی است. این کالاها نباید

بانک می‌شود. توسعه اسلامی صورت می‌گیرد. تنها عامل محدودکننده، سقف تعیین شده برای هر کشور است.

۲- تأمین مالی مشترک / موازی: این نوع تأمین مالی بر پایه توافق مشترک میان مؤسسات اعطاءکننده انجام می‌گیرد. البته هر طرف شرایط خاص قراردادی خود را با ذی‌نفع، مشخص و تنظیم می‌کند، زیرا میزان افزایش بها، مدت بازپرداخت یا سایر قیود و شرایط هر طرف ممکن است متفاوت باشد.

۳- مشارکت: این کار با مدیریت بانک / پرتفوی صورت می‌گیرد و بانک‌های تأمین‌کننده و مؤسسات تأمین‌کننده را به‌طور مشترک دعوت می‌کند. در این ترتیبات دو موافقت‌نامه مطرح می‌شود، یکی میان بانک / پرتفوی و تأمین‌کنندگان و دیگری میان بانک / پرتفوی و ذی‌نفع.

تا مه ۱۹۹۵ بانک عملیاتی به ارزش ۸۹۶ میلیون دلار را در قالب طرح مورد بحث تصویب کرد.

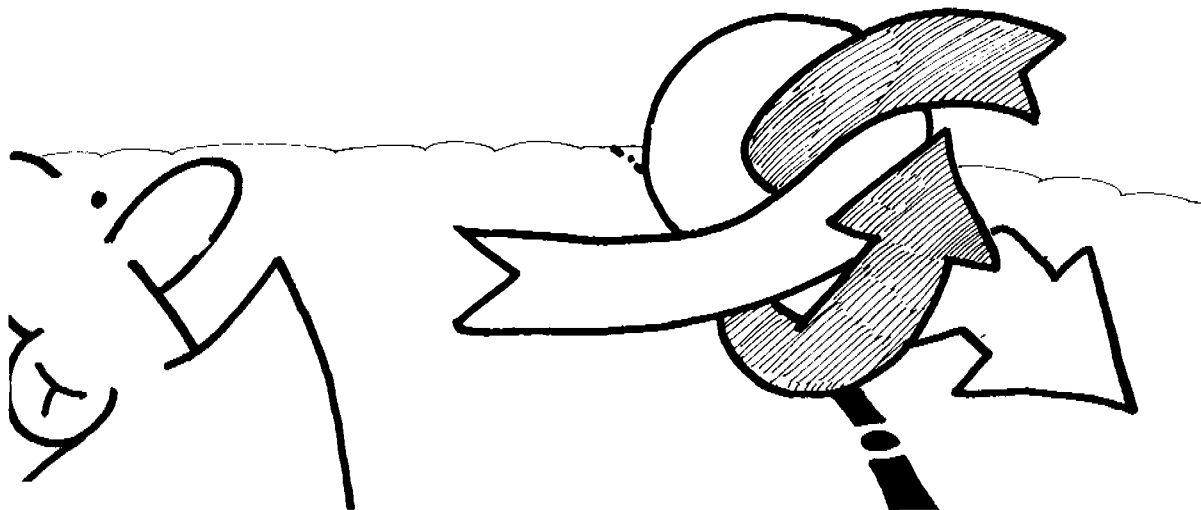
کالاهایی که در قالب پرتفوی بانک اسلامی تأمین مالی می‌شوند، شامل کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی می‌گردد. بسته به نوع کالا، حداکثر مدت بازپرداخت بین ۱۸ ماه و ۷ سال در نوسان است. این مدت برای کالاهای واسطه‌ای و مصرفی ۱۸ ماه و در مورد ماشین‌آلات، تجهیزات و کالاهای سرمایه‌ای ۷ سال می‌باشد. میزان افزایش بها به نوع کالا، وضعیت مالی ذی‌نفع و نوع ضمانت‌نامه بستگی دارد. این ضمانت‌نامه باید به‌صورت ضمانت‌نامه بانکی بدون شرط و برگشت‌ناپذیر باشد که یک بانک معتبر مورد قبول بانک توسعه اسلامی صادر می‌کند.

اشکال مختلف تأمین مالی براساس این طرح به این شرح می‌باشد:

۱- تأمین مالی مستقیم: این کار منحصرأ از منابع بانک

ریز عملیات تأمین مالی تجاری (واردات) برحسب کالا (۱۹۸۷-۱۹۹۵)

ردیف	کالا	مبلغ (میلیون دلار)	سهم از کل (%)	سهم از کالاهای غیر نفتی (%)
۱	نفت خام	۲۶۲۸/۸۲	۴۱/۱۱	x
۲	کالاهای صنعتی واسطه‌ای	۲۱۹۰/۲۹	۲۴/۸۱	۴۸/۴۸
۳	فرآورده‌های نفتی	۵۶۹/۹۰	۶/۴۶	x
۴	مواد پتروشیمی	۱۰۹/۱۰	۱/۲۴	x
۵	روغن نباتی	۷۳۸/۷۵	۸/۳۷	۱۶/۳۵
۶	سیمان	۲۱۸/۱۸	۲/۴۷	۴/۸۳
۷	کود اسید فسفریک و پتاس	۲۷۱/۹۳	۳/۰۸	۶/۰۱
۸	کنف	۱۵۷/۵۰	۱/۷۸	۳/۴۸
۹	پنبه	۳۷۶/۱۳	۴/۲۶	۸/۳۳
۱۰	سولفور	۱۳۱/۵۰	۱/۴۹	۲/۹۱
۱۱	سنگ آهن	۱۵	۰/۱۷	۰/۳۲
۱۲	سنگ فسفات	۶۶/۳۴	۰/۷۵	۱/۴۶
۱۳	محلول آمونیاک	۳۶/۵۰	۰/۴۱	۰/۸۰
۱۴	کاشی، کائولن	۴۱/۴۰	۰/۴۶	۰/۹۰
۱۵	تخته چندلا	۳۷	۰/۴۲	۰/۸۱
۱۶	مفتول مسی	۱۱۸/۴۵	۱/۳۴	۲/۶۲
۱۷	کالاهای سرمایه‌ای	۲۷	۰/۳۰	۰/۵۹
۱۸	سایر موارد	۹۲/۷۱	۱/۰۵	۲/۰۵
	جمع	۸۸۲۶/۵۰	۱۰۰	۱۰۰

توزیع عملیات تأمین مالی تجاری بانک توسعه اسلامی برحسب کشورهای عضو در مقابل غیر عضو

عملیات تجاری	کل تأمین مالی مصوب میلیون دلار	سهم کشورهای عضو درصد	سهم کشورهای غیر عضو درصد
۱- عملیات تأمین مالی تجاری واردات (۱۹۸۷-۱۹۹۵)	۸۸۲۶/۵	۷۹/۱۳	۲۰/۸۷
طرح تأمین مالی تجاری بلندمدت (۱۹۸۷-۱۹۹۵)	۲۹۲/۳۲	۱۰۰	-
پرتفوی بانک اسلامی (۱۹۸۷-۱۹۵۵)	۸۹۷	۸۵/۵	۱۴/۵

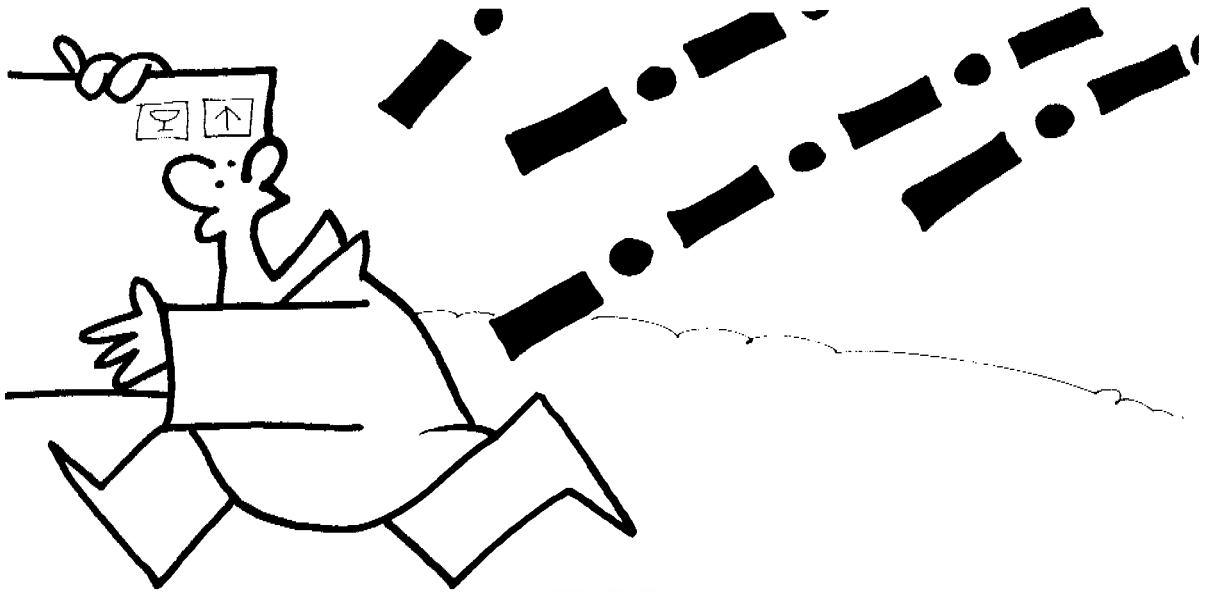
اثرات گفت‌وگوهای دور اروگوئه بر نظام بانکداری بانک توسعه اسلامی

سند نهایی دور اروگوئه مبین تحولی چشمگیر در عرصه بین‌المللی با آثاری بلندمدت برای تجارت جهانی و توسعه است. تا آنجا که به بانک توسعه اسلامی مربوط می‌شود، اغلب مواد این سند با قواعد، رویه‌ها و سیاست‌های بانک سازگاری دارد. اما در معدود زمینه‌های بانک ممکن است مجبور به مطالعه و تجدیدنظر در رویه‌های موجود خود شود تا در خصوص عدم تعارض آنها با سند مزبور اطمینان حاصل نماید.

از جمله این زمینه‌ها عبارتند از: قواعد مبدأ کالاهای مورد دادوستد، مسأله رقابت مکارانه (دامپینگ)، رفتار ترجیحی در

مورد پیمانکاران و عرضه‌کنندگان کشورهای عضو، پذیرش استانداردهای متداول بین‌المللی درخصوص مسایل بهداشتی، زیست‌محیطی و...

در هر حال، نگرانی‌های اصلی بانک توسعه اسلامی از تغییراتی ناشی می‌شود که بر اثر موافقت‌نامه‌های دور اروگوئه ممکن است در وضعیت تجارت و تولید کشورهای عضو به وقوع پیوندد. در این خصوص بزرگ‌ترین رسالت بانک این است که به کشورهای عضو در روند تعدیل مقررات و رویه‌ها و نیز ساختار تولید و تجارت برای پاسخ‌گویی به الزامات سند فوق، چه‌سان کمک کند. برنامه کمک فنی و همکاری فنی بانک می‌تواند نقش مهم‌تری را در این روند به‌عهده گیرد.

به افزایش چشمگیری در درآمد جهانی منجر شود، به همان اندازه این موضوع واقعیت دارد که موقعیت نسبی اکثر کشورهای درحال توسعه احتمالاً بدتر خواهد شد. کشورهای با کمترین توسعه‌یافتگی، که نیمی از آنها عضو بانک توسعه اسلامی هستند، در واقع بازنده مطلق هستند. در سال‌های آینده، این واقعیت مسأله‌ای بنیادی مطرح خواهد ساخت که بانک ناگزیر به مواجهه با آن خواهد بود. آیا نقش بانک به حرکت جهان به سوی تجارت آزاد در قالب سند نهایی دور اروگوئه، کاهش خواهد یافت یا با تغییری چشمگیر روبه‌رو خواهد شد؟ پاسخ به این سؤال قطعاً منفی است. در واقع بانک ناچار خواهد بود در مقایسه با گذشته، نقش مهم‌تری را در زمینه تقویت موقعیت نسبی اقتصادی اعضایش ایفا کند. این مهم به ویژه با گسترش شدید تجارت میان اعضا از طریق تأمین مالی و استفاده بیشتر از طرح‌های بانک در این زمینه و استفاده از تدابیر مشوق تجارت و تقویت ترتیبات همکاری اقتصادی زیرمنطقه‌ای در میان کشورهای عضو خواهد شد.

○ بانک توسعه اسلامی ناچار است در آینده نقش مهم‌تری در زمینه تقویت موقعیت نسبی اقتصادی اعضایش ایفا کند. رشد تجارت بین اعضا با استفاده از برنامه‌های تأمین مالی و استفاده بیشتر از طرح‌های بانک می‌تواند مؤثر باشد.

به‌علاوه، تغییر ساختارهای تجاری اعضا ممکن است مستلزم دگرگونی در برنامه‌های تأمین مالی تجاری بانک و ارائه طرح‌های جدید باشد. در شرایط جدید نیاز بیشتری به یافتن منابع جایگزین در کشورهای عضو برای واردات مواد غذایی وجود خواهد داشت. همزمان لازم است تأمین مالی بیشتری برای ایجاد صنایع کشاورزی با توانایی صادراتی انجام شود. در قیاس با گذشته، باید به بخش‌های خدمات و منسوجات و پوشاک توجه بیشتری مبذول داشت. مهم‌تر اینکه بانک باید به تلاش‌های خود برای تقویت توانایی‌های فن‌آوری اعضایش بیفزاید تا منابعی که این کشورها باید برای استفاده از حقوق مالکیت معنوی طبق مقررات دور اروگوئه تخصیص دهند، به حداقل برسد.

سرانجام، در حالی که ممکن است سند نهایی دور اروگوئه